

AYDIN KUVA-YI MİLLİYESİNDE EFE VE ZEYBEKLER*

Ercan HAYTOĞLU**

GİRİŞ

Batı Anadolu Kuvayı Milliyesi içinde “efe” ve “kızan”larının önemli rolleri olmuştur. Bu rollerin, tarihi, sosyolojik, edebi ve kültürel yansımaları ile çok geniş boyutlu olduğu unutulmamalıdır. Aydın ve havalisinde sıklıkla efe ve zeybek sözcükleri kullanılmıştır. Öncelikle bu sözcükler, ikinci olarak “kuvayı milliyeye” üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

“Zeybek” kelimesinin “Özbek, zibak, Zeus, zorba, sekban, soyman, sağbek, sübek, zeyl-i bek” gibi kelimeleri ifade ettiği belirtilmiştir. Zeybek kelimesi “zeybak” ve “zaybak” gibi kullanımlara da sahip olmuştur. Zeybek sözcüğü Türkçe olup, “Zaybak”ın ses değişimiyle “Zeybek” haline dönüşmüş halidir¹.

Kamus-ı Türki’de “Zeybek” sözcüğü için “Hafif silahlı ve muhafaza-i asayişe memur eski bir sınıf-ı asker” ve “Selçukiler zamanında böyle bir sınıf-ı askeri terkiib etmiş olan Aydın ve Hüdevendigar ahalisi ki “efe” denmekle dahi maruf olup, garip kıyafetleri vardır”² denilirken, “efe” sözcüğü için “Efendi” den dönüşmüş, “Hüdavendigar ve Aydın cihetleri zeybeklerince ağa makamında müstamel olmakla zeybeklere ıtlak olunur” denilmiştir³. Efe ve zeybek sözcükleri genellikle birbirinin yerine kullanılmış⁴, Batı Anadolu bölgesinde zeybeklere “efe” de denilmiştir⁵. Gerçekte ise çete içinde yer alan her bir bireye “zeybek”, zeybekler içinde çetenin başı olan kişiye “efe” denilmiştir. Efe cephesinden çete üyelerine “kızan”, kendisine en yakın olana “baş kızan” denmiştir⁶.

Halk cephesinden Zeybekler topluluğuna daha ziyade “çete” denilmiştir⁷. Milli Mücadele döneminde bu gruplar için “Müfreze”, “Milli Müfreze”, “Mücahidin”,

*Bildiri, Kuva-yı Milliyeye’nin 90. Yılı Etkinlikleri kapsamında 16 Haziran 2009 tarihinde Aydın Valiliği tarafından düzenlenen “Milli Mücadele’de Aydın ve Aydın Kuva-yı Milliyesi” konulu panelde sunulmuştur.

**Yrd.Doç.Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ehayt@pau.edu.tr

¹ Hasan Köksal, “Ege Bölgesi’nde “Zeybek (Efe)” Tipinin Ortaya Çıkış Sebepleri Üzerine”, I. Babadağ Sempozyumu, Tarihte ve Günümüzde Babadağ, 1-2-3 Aralık 1999, Pamukkale Üniversitesi, s.219.

² Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, İstanbul 1317, s.693/a-b.

³ Şemseddin Sami, a.g.s., (Adı geçen sözlük) s.139/b.

⁴ G. Tarıman Cenikoğlu, “Anadolu’da Zeybek Kültürü ve Akşehir Zeybek Oyunları”, Zeybek Kültürü Sempozyumu (24-25 Ekim 2002), Muğla 2004, s.39.

⁵ Sözcük “Zeybak” olarak verilmiştir. Pars Tuğlacı, Okyanus Ansiklopedik Sözlük, Cilt 9, 1982, s.3089/b. Tuğlacı, “Efe” sözcüğü için ağabey, yiğit ve özellikle Batı Anadolu köy yiğidi anlamlarını vermiştir. Tuğlacı, a.g.s., C.2, s.674/b. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Efe” kelimesi için yukarıdaki bilgilere ek olarak “kabadayı” sözcüğü verilmiştir. Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara 2005, s.602 ve 2231.

⁶ Efe, çete içinde yiğitliği diğerleri tarafından kabul edilmiş olan zeybeektir. Köksal, “Ege Bölgesi’nde “Zeybek (Efe)” Tipinin...”, s.220.

⁷ Çoğu geçmişinde asker kaçağı olan kişilerden oluşan bu grupların “Çete” kelimesi ile ifade edilmesi efe ve kızanlarında rahatsızlık yaratmıştır. Aydın ve Havalisi Kuvayı Milliyeye Komutanı olan Binbaşı Hacı Şükrü Bey yazılı olarak Kuva-yı Milliyeye içinde yer alan gruplar için “çete” yerine “mücahidin”, Büyük Millet Meclisi “Milis” sözcüğünün kullanılmasını istemiştir. A. Munis Armağan, Bozdemir’den Bozdağlar’a Kuva-yı Milliyeye, İzmir 2005, s.111.

“Milis” gibi sözcükler kullanıldığı gibi, “tabur”, “alay” gibi askeri sözcükler de kullanılmıştır⁸. Genel olarak değerlendirildiğinde, 19. yüzyılda zeybeklerden oluşan gruplara “çete”, zeybeklerin başında bulunan kişiye “efe”, efenin reisliğinde çete oluşturan zeybeklere “kızan” denilmiştir⁹. “Zeybek” ve “Efe” sözcüklerinin etimolojik açıdan yapılan tüm değerlendirmelerine yer vermeye imkan bulunmadığı için, efe ve zeybeklerin Milli Mücadele içindeki yerleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Zeybekler, Selçuklu Devleti döneminde uçlarda görev alan akıncı askeri teşkilat unsurlarından olmuşlardır. Yaptıkları akınlardan elde ettikleri ganimetlerle varlıklarını sürdüren zeybekler, Selçuklu Devleti’nin yıkılması ile uçlarda yer alan, Aydın, Menteşe, Karasi ve Saruhan beylikleri döneminde de varlıklarını korumuşlardır¹⁰.

Osmanlı Devleti’nde merkezi düzenin kurulması ile zeybeklerin toplum içindeki varlıkları zayıflamıştır. Osmanlı Devleti’nin sosyo-ekonomik sorunlarla boğuşmaya başladığı ve merkezi düzenin zayıfladığı dönemde zeybekler yeniden ortaya çıkmışlardır. Devletin toplumla ilişkilerinin bozulması süreci zeybeklerin ortaya çıkış süreci ile de paralellik göstermiştir¹¹. Zeybeklik 17. yüzyıldan itibaren Aydın Vilayetinde çetecilik ve eşkiyalık olarak şekillenmiştir¹². Efe; Batı Anadolu da bir açıdan “sosyal haydut” olarak görülmüştür¹³. Osmanlı belgelerinde zeybeklerin cesur, yiğit, haksızlıklara karşı çıkan, hak ve adalet duygusu gelişmiş bir zümre olduklarının farkında olunsa bile, Zeybekler eşkiyalıkla özdeşleştirilmişlerdir. Resmi belgelerde “Zeybek eşkiyası”, “Zeybek haşeratı”, “Zeybek hayadidi” şeklinde sıkça geçmiştir¹⁴.

Toplumda adalet duygularının tatmin edilememesi zeybeklik ruhunun zaman zaman canlanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Köylünün kendi yaşantısına ters düşen yönetim anlayışı ve devlet tarafından hor ve hakir görülmesi karşısında tepkisini zeybekleri sevme ve koruma olarak ortaya koymuştur. Köylünün sahiplenmediği zeybeğin varlığını sürdürmesi, barınması, saklanması, giyim, kuşam, silah ve yiyecek temin etmesi de adeta imkansızdır. Zeybek, zorba yönetici karşısında köylünün savunma gücü şeklinde algılanmıştır¹⁵. Efe ve zeybekler için “çete”, “zorba” ve

⁸ Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, Mondros Mütarekesinden Türkiye Cumhuriyeti’nin Doğuşuna Kadar Ulusal savaşımızın Belgeseli, Cilt:1, İstanbul 2000, s.124.

⁹ Ö. Faruk Huyugüzel, “Edebiyatımızda Efelik Temive Kantarağasızada Ömer Selahattin’in Kara Dana Piyesi”, Zeybek Kültürü Sempozyumu (24-25 Ekim 2002), Muğla 2004, s.351.

¹⁰ Köksal, “Ege Bölgesi’nde “Zeybek (Efe)” Tipinin...”, s.219. Sabri Sürgevil, “Asaf Gökbek ve Milli Mücadele’de Aydın”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, s.72.

¹¹ Köksal, “Ege Bölgesi’nde “Zeybek (Efe)” Tipinin...”, s.220. Hükümetin otoritesinin zayıflaması, adaletsizlik, asayişsizlik, güvensizlik, köylünün hor görülmesi zeybekliğin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Sıtkı Aydınel, Güneybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye Harekatı, Ankara 1993, s.48.

¹² Aydınel, a.g.e.,(Adı geçen eser) s.48.

¹³ Mustafa Albayrak, Milli Mücadele Dönemi’nde Batı Anadolu Kongreleri, (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920), Ankara 1998, s.75.

¹⁴ Atilla Çetin, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Zeybekler Hakkında Bilgiler”, Zeybek Kültürü Sempozyumu (24-25 Ekim 2002), Muğla 2004, s.69.

¹⁵ Köksal, “Ege Bölgesi’nde “Zeybek (Efe)” Tipinin...”, s.220. Yöneticilerin halkın zeybekler üzerindeki desteğini engellemek amacıyla yaptığı baskıların etkisiz kaldığı ve halkın tercihinin zeybeklerden yana kullandığı görülmüştür. Çetin, a.g.m., (Adı geçen makale) s.70.

“kanun kaçağı” tanımlamasını yapanlar daha ziyade köylünün dışındaki çevreler olmuştur. Zeybekler, halk arasında saygı duyulmayan serseriler veya adi suçlular olarak değil, yaşadıkları toplumdan asla kopmayan, beraber yaşadıkları halkın saygısı ile varlıklarını sürdüren insanlar olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir¹⁶. Halk, Zeybekleri haksızlığa ve zulme uğrayanları koruyan davranışları nedeniyle kahramanlaştırmışlardır¹⁷.

Zeybekler, 19. yüzyılda Ege Bölgesi’nden Kırım, Karadağ ve Osmanlı-Rus Savaşları için asker yazılmışlardır. Zeybeklerden, zeybek taburları ve zeybek birlikleri oluşturulmuştur. Savaşlarda gösterdikleri kahramanlıklardan dolayı padişah ve Osmanlı Devleti yöneticileri tarafından övülmüşler, kendilerine maaş ve madalyalar takdim edilmiştir. Zeybekler, kişilik ve yüksek ahlakları dikkate alınarak, vezirler ve mirmiran kapılarında kapu halkı arasına yerleştirilmişlerdir¹⁸.

Efeler ve zeybekler 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti’nin aralıksız yaşadığı savaşlar sonunda varlığının tehlikeye düştüğü dönemde dağlardan düze(yüze) inmişlerdir. Yerleşim yerlerine dönmeye başlayan efelerin bir kısmı Kuva-yı Milliye içinde Milli Mücadeleye ilgi duymuşlardır. Zamanla Milli Mücadeleye katılımda artışlar olmuştur.

Kuvayı Milliye teriminin ilk kullanımı konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Bu terimin ilk kez 57. Tümen Kumandanı Albay M. Şefik (Aker) Bey tarafından kullanıldığını belirtenler olmuştur. Ancak, 1913’de Batı Trakya’da Bulgar Çetelerine karşı mücadele eden İttihat ve Terakki mensuplarından oluşan Akıncı Müfrezeleri Kumandanı Eşref Kuşçubaşı’na “Umum Milli Kumandan, Umum Çeteler Kumandanı ve Kuvayı Milliye Müfettişi” gibi, Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi, Erkan-ı Harbiye Umum Reisi olan Süleyman Askeri Bey’e “Garbi Trakya Kuvayı Milliye Komutanı” gibi ünvanlar verilmiştir. “Kuva-yı Milliye”, 29 Kasım 1918’de İstanbul’da Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti önderliğinde birçok kuruluştan oluşan Milli Kongre (Cemiyeti)nin 7 Aralık 1918 tarihli bildirisinde¹⁹ ve Erzurum Kongresi kararlarında da yer almıştır²⁰.

Halktan, efelerden, zeybeklerden ve onlara destek olan muvazzaf ve yedek subaylardan oluşmuş direniş kuvvetlerine Batı Anadolu’da “Kuva-yı Milliye” denilmiştir. Kuva-yı Milliye’yi nakdi ve aynı yardım ve destekleriyle ayakta tutanda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile Heyet-i Milliye gibi kuruluşlar olmuştur²¹. Kuva-yı Milliye, geniş anlamda tüm Milli Mücadele hareketini tanımlamıştır.

¹⁶ Köksal, “Ege Bölgesi’nde “Zeybek (Efe)” Tipinin...”, s.221-222. Ege toplumunda “eşkiya” kelimesi için “Çalıkakıcı” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁷ Zeybekler, uydıkları kurallar, kılık kıyafetleri, müzikleri, tavırları ve oyunları ile kendi kültür dokularını oluşturmuşlardır. Ali Aktaş, “Marmara Bölgesi’ndeki Manavlarda Zeybek Kültürü (Geyve-Taraklı, Pamukova ve Korudere Zeybeği”, Zeybek Kültürü Sempozyumu (24-25 Ekim 2002), Muğla 2004, s.11.

¹⁸ Çetin, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Zeybekler...”, s.70.

¹⁹ Sıtkı Aydın, “Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, s.95.

²⁰ Aydın, a.g.m., s.96.

²¹ Aydın, a.g.m., s.96.

KUVAYI MİLLİYE'NİN AYDIN'DA DOĞUŞU

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti için askeri safahatı sona ermiştir. Mütareke, savaşı sonlandırmakla birlikte barışın kurulmasına önemli bir katkı yapmamıştır. Mütareke şartları, bundan sonra yaşanacakların adeta işareti olmuş ve savaş sonrası işgallerin hazırlayıcısı rolünü oynamıştır. Mütarekenin 7. maddesine dayanılarak başlayan işgaller, İzmir'in işgaline kadar uzanmıştır. Paris Barış konferansında alınan İzmir şehrinin işgali kararı, Anadolu'da ki mücadele ateşinin kurtuluşu kadar sönmemek üzere yanmasına yol açmıştır.

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da başlayan işgali ve işgalin başlangıcından itibaren yaşanan acı olaylar, Türk ve Müslüman halkın endişelerini hiç olmadığı kadar artırmıştır. İzmir'den iç bölgelere doğru kaçışan insanlar, yaşanan Yunan zulümlerini gittikleri her yerde anlatmışlardır. Bir taraftan halkın, diğer taraftan İzmir'den ayrılan subayların yaşananlar hakkındaki açıklama ve değerlendirmeleri, iç bölgelerde Yunan işgallerinin genişlemesi durumunda neler yapılması gerektiği konusundaki ilk arayışları başlatmıştır.

Bu heyecan Batı Anadolu'nun pek çok şehrinde etkili bir şekilde yaşanmıştır. Aydın'da ilk andan itibaren işgale karşı direnme yönünde büyük heyecan duyanlar olmuştur. Bu heyecanı duyanların en başında 57. Tümen Kumandanı Albay M. Şefik (Aker) Bey ve Aydın'ın ileri gelenleri olmuştur. 57. Tümen kumandanı bir avuçta olsa eldeki kuvvetlerle direnmenin gerekliliğine inanmıştır. İstanbul Hükümeti'nin teslimiyetçi tavrı da direniş düşüncesini besleyen bir unsur olmuştur. M. Şefik Bey'in heyecanına rağmen Aydın'da yapılan ilk toplantıda silahlı direnişe askerin katılmasının doğru olmayacağı, halkın kendisinin başlatacağı direnişin daha doğru olacağı ve bunun da milletin meşru savunma hakkını kullanması olacağına dikkat çekilmiştir. Silah ve cephanenin Kuva-yı Milliye'ye bırakılabileceği, çünkü milletin malını milletin tasarruf etme hakkına sahip olduğu, önce miting ile protesto yapılması gerektiği, silahlı direnişin de daha sonra ele alınması üzerinde durulmuştur²².

Albay M. Şefik Bey gerekli olduğu anda ellerinde bulunan silah ve cephanenin halka dağıtılarak silaha sarılmakta tereddüt gösterilemeyeceğini belirtmiştir. Aydın'da bu heyecana rağmen 15 Mayıs günü Mutasarrıfın "*halkın heyecanına sebebiyet verilir ve bazı taşkınlıklar yapılır*" düşüncesi ile izin vermemesi nedeniyle Kenzül İrfan Okulu (Yedi Eylül İlköğretim Okulu) önünde çok sönük bir miting yapılmıştır²³. Bu süreçte işgale karşı Sultani Mektebi muallimlerinden biri konuşma yapmış ve arkasından İtilaf Devletleri'ne protesto telgrafları çekilmesi yönünde alınan karar ile miting sonuçlanmıştır²⁴.

İşgalin İzmir'den sonra bölgenin içlerine doğru giderek yayılması Aydın'da

²² Sürgevil, "Asaf Gökbel ve Milli Mücadele'de Aydın", s.73-74.

²³ Sadettin Demirayak, "Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu", Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe", 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele'de Aydın-8, s.61-62.

²⁴ Sürgevil, "Asaf Gökbel ve Milli Mücadele'de Aydın", s.74.

hareketlenmeye yol açmıştır. Halk daha güvenli gördükleri için Menderes'in güneyine doğru göçe başlamıştır. Aydın'daki 57. Tümen de güvenlik gerekçesiyle Haziran 1919 başında, İtalyan işgaline bırakılan Menderes'in güneyine Çine'ye çekilmiştir²⁵. Harbiye Nezareti M. Şefik Bey'e demiryolundan uzak kalmaması için Denizli'ye doğru çekilmesinin uygun olacağını belirttiyse de, M. Şefik Bey Çine'ye çekilerek İtalyan bölgesi içinde bulunmasının daha avantajlı olduğunda ısrar etmiştir²⁶.

Aydın'da direnişe karşı olumsuz propagandanın etkisinin kuvvetli olması nedeniyle Albay M. Şefik Bey işgal güçlerine karşı direniş için efeler ve onların zeybeklerine ümit bağlamaya başlamıştır. M. Şefik Bey yanında bulunan subaylar ve kendisine katılan efeler ile toplantılar yaparak savunma planları hazırlamaya çalışmışlardır²⁷.

Ordu birliklerinin etkisiz kalmasının arkasında İttihat ve Terakki Partisi sürecinde ordu-siyaset ayrımının gerçekleştirilememiş olması ve bu süreçte yaşanan Balkan ve I. Dünya Savaşlarının yarattığı büyük sıkıntılar üniformaya karşı bir hoşnutsuzluğu da ifade eder hale gelmiştir. Uzun süren savaşlarda verilen şehitler, savaşların yaşattığı ekonomik sıkıntılar, savaşların kötü yönetimi ve arkası arkasına alınan yenilgiler kısmen etkili olmuştur. Ayrıca ülkenin içinde işgallerin kolayca gerçekleşmesi karşısında "bir şeyler yapmak lazım" diye mücadele veren askerler, Harbiye Nezareti'nin memurları olması nedeniyle yasal yollardan bir mücadeleyi başlatmak için çaba sarf etmişlerdir. Ordunun bu mücadelenin içinde yer aldığı izlenimi verilmesinden dahi endişe duyulduğu yaşanan olaylar ile görülmüştür.

Askerlere karşı bakış konusunda M. Şefik Bey "*Büyük harbin bütün halk üzerinde, askerlere karşı uyandırdığı gücenme duygusu Aydın'da ne yazık ki apaçık idi. Özellikle subaylara karşı oluş pek ileriye varmıştı... Subay üniformasını giyen bir kimse meydana çıksa da doğrudan doğruya milleti mücadeleye davet etse derhal -milletin başını belaya sokanlar bu subaylardır- sözleri ile aksi bir propaganda tesirini göstermekten başka bir yararı olmayacaktı*"²⁸ demiştir. Ordudan ziyade çeteciliğe ilgi gösterilmesinde bunun da etkisi vardı. Halk savaş istemiyordu. Yaşananların sorumlusu olarak subayları ve komutanları görüyor ve onların yerine yeni bir mücadele yapılacaksa; "*...Subaylık yerine, atın üstüne binmiş, çaprazvari fişeklikleri boynundan ve koltuklarının altından geçirilmiş, iki üç bombayı kemerinden sarkıtmış, uzun kama, yüksek kalpak, çizmeler veya*

²⁵ Demirayak, "Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu", s.64.

²⁶ Mehmet Başaran, "Milli Mücadele'de Sivil Temelli Direniş Çine Heyet-i Milliyesi", Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe", 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele'de Aydın-8, s.127, Yunan kuvvetlerinin "yan ve gerisinden" yapılacak saldırılar ile "düşmanın ilerlemek cesaretini" kırabilmek amacıyla karargahıyla Çine'ye geçmeyi tercih etmiştir. Celal Bayar, Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş, C.6, İstanbul 1997, s.145.

²⁷ Albay M. Şefik Bey'in yanında İzmir'den kaçarak yanına gelmiş olan Teğmen Zekai, Yedek Topçu Teğmen Necmettin, 57. Tümen yaveri İsmail Hakkı, Yüzbaşı Çerkez Ahmet, Girit'li Memduh Bey, Akseki'li Abdurrahman oğlu Mehmet Bey yer almıştır. Demirayak, "Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu", s.64.

²⁸ Aydinel, a.g.e., s.62.

*tozluklar... İşte Milli Harekatın çetesi budur*²⁹.

1. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nde çöküntü içerisinde olan sosyo-ekonomik yapıyı daha fazla çöküntüye uğrattığı ve ülke genelinde asayişin sağlanamaz hale geldiği için mütareke sonrasında efeler ve kızanları dağlardan köylere inmeye başlamışlardır³⁰.

57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik Bey, bu gelişmelerin yaşandığı süreçte Aydın bölgesindeki asayişin sağlanmadığını, Aydın'dan adam kaldırmanın vakayı adiyeden olduğunu, bölgede zeybekliğin "şekavet" olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca, zeybeklerin kanuna, hükümete karşı olduklarını belirtmekle birlikte, vatansever ve milli duygulara sahip bu insanların padişaha olan bağlılıklarının zayıf olduğunun altını çizmiştir³¹.

M. Şefik Bey Kuva-yı Milliye hareketine katılmalarından önceki durumları için zeybekleri üç grupta sınıflandırmıştır;

"1. Hiç kimseye hatta hükümete boyun eğmemek maksadı ile eline, silahına, zekasına güvenerek, hakim ve müstakil yaşamak için zeybekliği kabul edenler.

2. Elinden istemeyerek bir cinayet çıkması ve buna benzer bir cürüm işlemesi üzerine kanundan kaçmak maksadı ile zeybekliği kabul edenler.

3. Sırf cinayet işlemek, hırsızlık, uğursuzluk etmek gibi sefil maksatlarla zeybek olanlar"³².

Yapılan bütün planlar direniş üzerine olmakla birlikte, direnişin silahlı gücünün kimlerden ve nasıl oluşacağı konusunda bir kesinlik oluşmamıştır. Şehir ve kasaba ahhalilerinin mücadeleye dahil edilmesi konusunda çalışmalar yapılmasına öncelik verilmesi düşünülmüş ise de, bunun doğru karar olmayacağına, bunun yerine köylülerin ve köylülerin güvenini kazanmış efeler ile temasa geçmenin daha doğru olacağına olan inanç artmaya başlamıştır³³.

²⁹ Birçok subaylar bile bu kıyafetin modasına kendilerini kaptırmışlardır. Askerlik yerine çeteye katılma tercih edilmiştir. Rahmi Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Ankara 1990, s.104. BMM üyelerinden bir kısmı orduya gerek olmadığı Kuva-yı Milliye ile zaferin elde edileceğini de savunmuşlardır. Kuva-yı Milli ile birlikte çalışan subayların çoğu çete kıyafeti giyerek resmi kıyafetlerini bu süreçte kenara koymuşlardır. Yarbay İzzetin Çalışlar bu durum için "Gediz Taarruzuna karar vermek için Ali Fuat Paşa'nın başkanlığında toplandık. Benden başka yakası kapalı kimse yoktu" sözleri önemlidir. Selek, Anadolu İhtilali, s. 121.

³⁰ 1914-1918 yılları arasında Aydın Dağlarında Yörük Ali Efe, Killioğlu Hüseyin, Sancaktarın Ali, Mesutlarlı Mestan, Kozalaklı Mehmet, Danişmentli İsmail, Demirci Mehmet ve Dokuzun Hasan Hüseyin Efeler gibi birçok efe kızanlarıyla birlikte dolaşmışlardır. Sürgevil, "Asaf Gökbel ve Milli Mücadele'de Aydın", s.72.

³¹ Sürgevil, "Asaf Gökbel ve Milli Mücadele'de Aydın", s.168.

³² M. Emin Elmacı, "Milli Mücadele'de 57. Tümen ve Albay M. Şefik Bey'in Aydın'daki Faaliyetler", Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe", 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele'de Aydın-8, s.169.

³³ Demirayak, "Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu", s.64. Çetin, Yunanlıların İzmir ve çevresini işgallerinde Rum çetelerinin Zeybek elbisesi giyerek baskın ve soygun yapmaları "zeybeklerin kıyafet ve ünlerinin arkasına sığınmak istemeleri" olarak değerlendirilmiştir. Çetin, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Zeybekler...", s.69. Efeler ve zeybekleri ile irtibata geçilmesi efeler ve zeybeklere halkın duyduğu saygıya bağlı olmuştur. Rum çetelerinin Zeybek elbisesi giyerek baskın ve soygun yapmaları efe ve zeybeklerin halk nezdinde ki saygınlıklarına zarar vermek amacıyla yapılmış olması daha makul görünmektedir.

Çine’de ortakamaç Yunan işgaline karşı Kuva-yı Milliye teşkilatını oluşturmaktır. Ancak, Çine kaymakamı, belediye başkanı ve jandarma komutanının bunu başarabileceğine ihtimal verilemediği için, Kuva-yı Milliye teşkilatının kuruluşunda Yörük Ali Efe’den faydalanmanın en doğrusu olacağına karar verilmiştir³⁴.

M. Şefik Bey’in o günlerde neden efelere müracaat edildiğini şu sözleriyle açıklamıştır; *“O zaman akıllı geçinen herkes Milli Mücadele’nin bir divanelik olduğu fikrinde. Bu sebepten akıllılara müracaat etmekten ziyade silahla oynamayı itiyat edinmiş zeybeklere müracaat ihtiyacı hasıl oluyor. Bu zeybekler ile işbirliği yapmak ise tehlikeli, çünkü bunlar, kendi hükümetlerine karşı bile itaat etmeyen kimselerdir”*³⁵.

Menderes’in kuzeyinin işgale uğraması ile Yörük Ali Efe ve Killoğlu Hüseyin Efe zeybekleri ile 25 Mayıs’ta Çine’nin Yağcılar köyüne inmişlerdir³⁶. Yunan işgal kuvvetlerinin Müttetikler Konseyi tarafından Selçuk ve Ortakların doğusuna geçmelerine izin verilmediği halde, Venizelos’un İngiliz temsilcisine Aydın’da işlerin yolunda gitmediğine dair sunduğu uydurma belgeler ile Aydın’ın 27 Mayıs’ta işgali için izin almıştır³⁷. Halkın mücadeleye katılımını sağlayacak, gözüpek, savaşçı karakterleriyle saygı uyandıran efe ve zeybeklerin nüfuzlarını kullanarak bu hareketi başlatmaktan başka çare kalmamıştır³⁸.

Bu gelişmelere rağmen askerler ile efeler arasında bir bağlantı kurulabilmiş değildi. Bu konuda yedek subaylar ve Aksekili Abdurrahman oğlu Mehmet efelerden yararlanılması gerektiği düşüncesini taşıyorlardı. Aksekili Mehmet Efendi’nin girişimiyle “İrşad Grubu” adı verilen Köyceğizli Teğmen Necmeddin, Giritli Teğmen Zekai ve Halil Memduh Efendi Çine Yağcılar köyüne giderek Kılı Hüseyin Efe’nin evinde görüşme yaptılar. Bu görüşmede mücadeleye davet edilen efeler bir iki günlük bir düşünme sürecinden sonra Tümen kumandanının kendileri ile beraber olmasını istemişlerdir³⁹.

Kuva-yı Milliye ile yapılmak istenen Yunan işgal kuvvetlerinin ülkeden çıkarılması olmayıp, işgal edilen yerlerde yaşanan acıların tekrar etmesini engellemek, işgaller sırasında yapılanların intikamını alacak baskınlarda bulunmak olmuştur. Başlangıçta hem M. Şevki Bey ve arkadaşlarında, hem de efe ve kızanlarında karşılıklı güvensizlik duygusunun var olduğu da görülmüştür⁴⁰

³⁴ Bayram Akça, “Yörük Ali Efe’nin Muğla’daki Faaliyetleri”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, s.118.

³⁵ Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephes, s.91.

³⁶ Sabri Sürgevil, “Milli Mücadele ve Yörük Ali Efe”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, s.139.

³⁷ Günver Güneş, “Yunanistan’ın Aydın’ı İşgali ve İşgalin Bölgede Yarattığı Tahribat”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, s.208.

³⁸ Aydın, “Güneybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye...”, s.85.

³⁹ Yanlışlıkla Halim Memduh yerine, Halil Memduh yazılmıştır. Demirayak, “Kuva-yı Milliye’nin Aydın’da Doğuşu”, s.65. Aydın, Yağcılar’a giden grub içerisinde Yüzbaşı Faik, Tümen komutan yaveri İsmail Hakkı beyinde bulunduğunu belirtmiştir. Aydın, “Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe”, s.97. Aydın, a.g.e., s.87.

⁴⁰ Efeler kendilerine suikast yapılabileceğini düşünmüşlerdir. M. Şefik ve arkadaşları efelerden destek bulamadıkları taktirde derhal kendilerinin çete teşkil ederek hayata geçmesini de diğer atılacak bir adım olarak düşünmüşlerdir. Sürgevil, “Asaf Gökbek ve Milli Mücadele’de Aydın”, s.77.

Aydın'ın işgalinden üç gün sonra 30 Mayıs günü yapılan görüşmeden sonra 31 Mayıs günü de aynı grup Yağcılar köyüne tekrar gitmişler. Efeler, el bombası talebinde bulunmuş, talepleri Yedek Subay Necmi Bey tarafından karşılandıktan sonra efeler 1 Haziran 1919'dan itibaren harekete geçerek gönüllü toplamaya başlamışlardır⁴¹.

Yörük Ali Efe, Kılı Hüseyin Efeler Albay M. Şefik ile görüşmek istemişler ve görüşme Çine dışında bulunan Askerlik Şubesinde Levazım Yüzbaşı Ahmet'in girişimleri ile 5/6 Haziran 1919'da yapılmıştır. Yörük Ali, Kılıoğlu Hüseyin Efe, bir arkadaşı ile Aksekili Mehmet Efendi, Tümen Kumandanı Albay M. Şefik Bey arasında yapılan görüşme⁴²sonunda Yörük Ali Efe;

“Bey amca, sen hiç merak etme. Allah'ın izni ile yarın Bismillah deyip işe başlayacağız. Bundan sonra işimiz Yunan ile uğraşmak olmalıdır. Milleti hep eşraf aldattı. Yoksa biz şimdiye kadar hiç durmazdık.

Bize yalnız silah cephane ve zabıt ver. Nasıl emredersen senin sözünü tutacağız” demiştir⁴³.

Bayar, o günkü şartlarda efe ve zeybeklere dayanmak için yapılan girişimleri şöyle değerlendirmiştir. *“O günlerde Milli Mücadele'ye öncülük eden herkes gibi Albay Şefik Aker'de ancak böyle yapabiliirdi. O sırada hakim olan zihniyet ve günün şartlarına göre, umumi ve milli kıyımı hazırlayabilmek için, bu sınırları kuvvetli ve kavgacı elemanlarla işe başlamaktan başka çare bulunamıyordu. ...Bu cesur ve pervasız memleket çocuklarını genç subay ve aydın gençlerle takviye etmekte. İşte bu espri içinde milli mücadele teşkilatına başlandı”⁴⁴.*

Efelerin Milli Mücadele içerisinde bu denli etkin bir rolle girmelerinin arkasında yatan temel neden ordu kuvvetlerinin Mondros Mütarekesi ile büyük ölçüde terhis edilmiş olmalarıdır. Geriye kalan ordu birliklerinin sayıca çok sınırlı hale getirilmiş olması ve İstanbul'un işgaller karşısındaki tutumuyla hareketlerinin sınırlandırılması silahlı güç olarak Batı Anadolu bölgesinde efelerin etkili olmasının temel nedeni olmuştur.

Ayrıca; Sivil halkın etkin bir şekilde vatan savunmasına katılmasını beklemek mümkün olmamıştır. Silahsız olan siviller işgal sürecinde dahi büyük ölçüde işlerine güçlerine bakmaya çalışmışlardır. Çok duyarlı olanlar milli cemiyetlere maddi ve manevi katkıda bulunmaya çalışmışlar, bunların dışında kalanlarda

⁴¹ Aydın, “Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...”, s.88, Aydın, “Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe”, s.97, Başaran, “Milli Mücadele'de Sivil Temelli...”, s.128.

⁴² Aydın, “Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe”, s.97, Bayar, M. Şefik Bey'in Yörük Ali Efe ve arkadaşlarını Tümen subaylarından Yüzbaşı Ahmet Bey vasıtasıyla Çine'ye davet ettiğini, Efelerin de kendilerine özgü güvenlik tedbirleri alarak silahlarıyla Çine'ye geldiklerini belirtmiştir. Bayar, Bende Yazdım, C.6, s.145.

⁴³ Demirayak, “Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu”, s.66, Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.1, İstanbul 1991, s.276. Aydın, Yörük Ali Efe'nin konuşmasını kısaca vermiştir. Aydın, “Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...”, s.89.

⁴⁴ Bayar, Bende Yazdım, C.6, s.146.

hiçbir şekilde direnişlere katılmayarak ve destek vermeyerek menfaatlerini temin etmeyi kendileri için çözüm olarak görmüşlerdir.

Köylerde dünyaya gelen, zor şartlarda, geçim sıkıntısı içinde yetişen, yörük kültürü içinde iyi at binen ve silah kullanan bu kişiler⁴⁵ artık silahlarını kendi vatandaşlarına karşı değil, işgal ve ilhak amaçlı olarak topraklarına gelen Yunan askerlerine yöneltmişlerdir⁴⁶ Otorite boşluğunda halkın parasını alabilmek için birbiriyle yarışan çeteler, Milli Mücadele ile Kuva-yı Milliye'ye katılan ve Yunan kuvvetlerine karşı mücadeleyi esas alan vatanseverlik duygularıyla hareket edenler bu davranışlarından önemli ölçüde vazgeçmişlerdir⁴⁷. Gökçen Hüseyin Efe, Yörük Ali Efe, Danişmendli İsmail Efe, Durmuş Ali Efe ve Postlu Mestan Efe Milli Mücadele dönemindeki tutum ve davranışları ile geçmişlerini unutturarak Kuva-yı Milliye'nin gurur kaynağı olmuşlardır⁴⁸.

Yunan kuvvetleri tarafından Aydın'ın işgalinden on gün sonra 5/6 Haziran 1919'da Çine Askerlik Şubesi binasında asker ve efeler tarafından Kuva-yı Milliye kurulmuştur⁴⁹ Başlangıçta Yağcılar köyündeki bu kuvvet 17 kişiden oluşmuştur⁵⁰. Efelerin liderliğinde kurulan ilk teşkilatın ilk liderliğine Yörük Ali Efe seçilmiştir. Yörük Ali Efe, Aydın Kuva-yı Milliyesinin çekirdeğini oluşturmuştur⁵¹. Efelerin bu harekete dahil olması ile efelere karşı hayranlık duyanlar onları doğal liderleri olarak görmüşler ve kendileri de harekete gönüllü olarak katılmışlardır. Efelerden oluşan müfrezelerde gönüllüler, subaylar ve memurlar da yer almıştır⁵².

Aydın Kuva-yı Milliye'sinin ilk hareketi, Sultanhisar'ın bir buçuk kilometre doğusundaki Malgaç Çayı üzerindeki Demiryolu köprüsünü korumakla görevli Yunan kıtası üzerine yapılmıştır. Nazilli'de bulunan Yunan işgal kuvvetlerinin önemli ölçüde ikmalî demiryolu ile yapıldığı için köprülerin büyük önemi vardı. 17 kişi ile kurulan Aydın Kuva-yı Milliyesi Yağcılar köyünden Kozalaklı Mehmet Efe'nin önderliğinde önce Karahayit Nahiyesi Armutlu köyüne, Armutlu köyünden Karahayit ve Alanlı köylerinde birer gece kalarak Yenipazar'ın Donduran köyüne

⁴⁵ Ali Abbas Çınar, "Manas Destanındaki Alp/Yiğit Tipiyle Efe/Zeybek Tipinin Müşterekleri", Zeybek Kültürü Sempozyumu (24-25 Ekim 2002), Muğla 2004, s.134.

⁴⁶ Mevlüt Çelebi, "İtalyan Kaynaklarında Yörük Ali Efe", Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe", 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele'de Aydın-8, s.107.

⁴⁷ Olumsuz davranışları tamamen arkalarında bırakan efe ve kızanları olduğu gibi soygun gibi kötü alışkanlıklarını işgal altında bile bırakmayanlar da olmuştur. Dikileç Koca Mustafa Efe ve kızanları gibi Kuva-yı Milliye'nin parasına göz koyanlar dahi olmuştur. Bu tür davranışlar sergileyen Muslarlı Ali Zeybek ve Kozalaklı Mehmet Efe Kuva-yı Milliye kararı ile öldürülmüşlerdir. Armağan, "Boz Menderes'ten Bozdağlar'a...", s.110-111.

⁴⁸ Armağan, a.g.e., s.111.

⁴⁹ Demirayak, "Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu", s.66, Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.1, İstanbul 1991, s.276.

⁵⁰ 17 kişi içinde sekiz kişi efe ve kızanları, dokuz kişi subay, er ve memurlardan oluşmuştur. Aydın, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.94.

⁵¹ Aydın, a.g.e., s.89 ve 93, Aydın, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.98, Demirayak, "Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu", s.65, Yörük Ali Efe Çete'sinin Aydın Kuva-yı Milliyesini oluşturmasında Teğmen İsmail Hakkı Bey'in önemli katkısı olmuştur. Sürgevil, "Milli Mücadele ve Yörük Ali Efe", s.139. Yörük Ali Efe Çetesi, kızanlar, subaylar, memurlar askerler ve gönüllülerden oluşmuştur. Sivil ve askerlerden oluşan bu tablo, sivil-asker işbirliğinin en önemli göstergesi olmuştur. Sürgevil, a.g.b., s.141.

⁵² Tüccar ve büyük toprak sahiplerinden Kuva-yı Milliye müfrezelerine katılım olmayışı düşündürücüdür. Aydın, a.g.e., s.93.

gelmişlerdir. Geçtiği her yerden topladığı gönüllüler ile sayılarını 60'a çıkarmıştır. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra birkaç köprü imha edildikten sonra Malgaç Köprüsü'ne hareket yapma kararı alınmış ve sabah altı sularında alınan gerekli tedbirlerden sonra Yunan müfrezesi üzerine açılan ateş ile hareket başlatılmıştır. Kısa sürede Yunan müfrezesi imha edilmiş, Sultanhisar'dan takviye kuvvetler geldi ise de Kuva-yı Milliye güçlerine bir kişinin yaralanması dışında zayıf verdirememişlerdir. Buradan kuvvetler Uzunlar köyüne çekilmişlerdir. Bu ilk ve önemli başarı olmuştur⁵³.

Malgaç Köprüsü baskını, 4 Haziran 1919'da Nazilli'yi işgal eden Yunan taburunu ve Aydın ile Nazilli arasına demiryolunun korunması için dağıtılmış Yunan askerlerini endişelendirmiştir. Nazilli'ye Türk kuvvetleri tarafından 19 Haziran 1919 günü saat 20.45'de taarruz edileceği yönündeki haberler ve bu haberlerin telefon görüşmeleriyle teyidi sonucunda⁵⁴ endişe daha da artmıştır. Nazilli'deki bir taburluk işgal gücü durumun karıştığını görerek, 19-20 Haziran gecesi ani bir şekilde Nazilli'yi boşaltarak Aydın'a doğru geri çekilme kararı almıştır⁵⁵.

Hacı Şükrü Bey'in bu süreçte yaşananları şu şekilde açıkladığı görülmüştür. *"Nazilli Jandarma Tabur Komutanı Yüzbaşı Nuri, Mülazım Mustafa Beyler bilfiil benimle çalıştılar. O zaman Tümen komutanı olan Şefik Beyin müzaharetine nail oluyordum. Bilvasıta evvela namdar ve seci Yürük Ali Efe ve Kılı Hüseyin Efe ile tanıştık. Ve her iki Efenin 38 kişilik maiyyei ile Sultanhisar Baskınına yaparak 19 Haziran'da Yunanlıların 60 kişilik bir müfrezesini kamilen imha eyledik. Sonra Mestan Efe v Kara Durmuş Efelerle Umurlu köprüsünü dinamitle attık. 21/22 Haziran gecesi Çerkesköy ve Yeniköy baskınlarını yapmıştık. Kara Durmuş Efe, şehit Mülazım Mehmet bu baskında büyük yararlılıklar gösterdiler. 23 gecesi Erbeyli baskınına yaptık. Düşman bu gece 80 ölü ve 150 yaralı verdi..."*⁵⁶.

Yunan'ın çekilişi ile Nazilli'de cahil ve fakir kişilerin başlattığı bir kısım Rum evlerinin yağmalanması, Yörük Ali Efe'nin kuvvetleri şehre girdikten sonra Yörük Ali Efe'nin engellemeye çalışmasına rağmen bir kısım kızanlarının bu yağmaya katıldıkları gözlerden kaçmamıştır⁵⁷. 20 Haziran'da Nazilli'ye gelen Yörük Ali Efe, başlayan yağmaya destek verince Nazilli'de asayişte kalmamıştır⁵⁸. Komiser

⁵³ Aydın, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.99, Aydın, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.155-157.

⁵⁴ Aydın, Yunan kuvvetlerinin Nazilli'den çekiliş zamanı olarak, 20-21 Haziran 1919 günü gece saat 03.00'ü vermiştir. Aydın, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.99.

⁵⁵ Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi, s.91. Gökbel, Yunan kuvvetlerinin sınırlı Kuva-yı Milliye birliklerinden çekindiklerinden değil, İtilaf Devletleri'nin emriyle Nazilli'yi tahliye ettiklerini belirtmiştir. Gökbel, Milli Mücadelede Aydın, s.195.

⁵⁶ Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi, s.98.

⁵⁷ "Nazilli'ye yaya gelen zeybekler yağma sonrasında birer at sahibi olup 21 Haziran'da Yunan kuvvetlerini takip etme bahanesiyle Nazilli'yi terk etmişlerdir. Aydın, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.162, Bayar, "silahlı ve silahsız bazı serseriler tarafından halkın bir kısmı maalesef talana uğradı" demiştir. Bayar, Bende Yazdım, C.6, s. 149, Aydın, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.99-100, Nazilli'de efelerin 60 bin lira değerinde yağma yaptıkları bilinirken, zeybeklerin ne büyüklükte yağma yaptıkları bilinmemektedir. Sürgevil, "Asaf Gökbel ve Milli Mücadele'de Aydın", s.79.

⁵⁸ İlhan Tekeli – Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direniş'ten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Ankara 1989, s.148. Köstüklü, Sarayköy Müfrezesinin Nazilli'ye geliş tarihi olarak 23 Haziran'ı vermektedir. Nuri Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, Ankara 1999, s.103.

Hamdi Bey'in asayışı sağlamak amacıyla 21 Haziran'da Nazilli'ye girmesi ve onun ardından Binbaşı Hakkı Bey kumandasındaki süvari müfrezesinin de Nazilli'ye girmesi ile kısa süreli de olsa bozulan asayiş yeniden sağlanmış⁵⁹.

27 Haziran 1919 günü Aydın'ı işgal eden 3000 kişi oldukları tahmin edilen Yunan kuvvetlerini Aydın'dan çekilmelerini sağlamak için aynı gün Tümen kumandanı, subaylar ve Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin Efe'lerin katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Yunanlıların Aydın'dan çekilmeleri için gereğinin yapılacağı yönünde karar alınarak, karar Yunan komutanı Shinasi, İngiliz temsilci Hotder, İtilaf Devletleri temsilcileri, Aydın Rum Metropoliti ve Aydın mutasarrıfına nota şeklinde verilmiştir. Bunun arkasından da mücadeleye başlanmıştır. Üç gün devam eden mücadelede Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin Efe'nin 60 kişilik müfrezesi de doğrudan harekete katılmış, Yunan kuvvetlerinin Aydın'ı terk etmesi sağlanmıştır. Yine Yunanlıların çekilmesi arkasından korkulan olmuş ve bir kısım soygun olayları yaşanmıştır⁶⁰. Geçmişte dağda eşkiyalık olan, adam öldürmeyi hiçe sayan, subayları sevmeyen zeybeklerin kontrol altına alınmasına çalışılmıştır⁶¹. Binbaşı Hacı Şükrü Bey elinde silahlı bu yağmayı engellemeye çalıştıysa da bunda başarılı olamamıştır⁶². Yaşanan asayişsizlik sonrası kuvvetlerin köylerine dağılmaları ise iki gün sonra Aydın'ın tekrar işgaline neden olmuştur⁶³.

Kuva-yı Milliye güçleri kendilerinden üstün kuvvetlere karşı başarılı bir hareket gerçekleştirmiştir. Bu başarılı hareket sonrası Teymen Zekai Bey'in müşavirlik ettiği Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin Efe müfrezeleri Menderes'in güneyinde yer alan Dalama'ya çekilmişlerdir⁶⁴.

Aydın'ın 30 Haziran'da Yunan işgalinden kurtarılmasının ardından halkın ve Kuva-yı Milliye'nin sevinci çok uzun sürmemiştir⁶⁵. Sarayköy müfrezesi ve diğer milli kuvvetlerin geri dönmesi nedeniyle, Yunanlılar Aydın'ı yeniden işgal etmek için harekete geçmişlerdir. Aydın'ı geri almak üzere⁶⁶ 3 Temmuz'da saldırıya geçen Yunan birlikleri aldıkları takviye kuvvetlerinde desteği ile saat 21.00'de Aydın'ı ikinci kez işgal etmişlerdir⁶⁷.

⁵⁹ Güneş, "Yunan İşgalinin Nazilli ve Çevresinde Yarattığı Tahribat", s.142, Aydın, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.163, Sürgevil, "Asaf Gökbel ve Milli Mücadele'de Aydın", s.79, M. Şefik Bey, Nazilli'nin işgalden kurtarılması için Denizli Mutasarrıfı Faik ve Askerlik Şubesi Reisi Tevfik Bey ile 12 Haziran'dan itibaren Sarayköy'deki müfrezelerin durumu hakkında sıkça haberleşme yapmıştır. İstanbul'un askeri harekete girilmesi ile ilgili istekli olduğuna dair M. Şefik Bey'in ifadeleri ve İsmail Hakkı Bey'in kumandanlığı ile ilgili tereddütlerde bu haberleşmede yer almaktadır. M. Şefik Bey'in bütün çabasına rağmen Sarayköy'den Nazilli'ye müfreze sevki 21 Haziran'a kadar mümkün olmamıştır. M. Şefik Aker, İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cidali, 105 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı, 1 Haziran 1937, Yıl:11, Sayı:46, Cilt II, İstanbul 1937, s.60-65.

⁶⁰ Aydın, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.100.

⁶¹ Bunda başarılı olunamaması şaşırtıcı olmamalıdır. Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi, s.98.

⁶² Yağmayı engellemek için gelen kuvvetler dahi yağmaya katılmışlar, bazı zeybek grupları ve subaylar Hacı Şükrü Bey tarafından görevlendirilerek asayışı sağlama ve Hristiyan ahalinin zarara uğramaması için tedbirler alınması sağlanmıştır. Aydın, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.186-187.

⁶³ Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi, s.97.

⁶⁴ Aydın, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.100.

⁶⁵ Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları I, (Ahmet Hulusi, Mehmet Rifat, Hacı Tevfik ve Abdurrahman Kamil Efendiler), Ankara 1997, s.88.

⁶⁶ Veysi Akın, Milli Mücadelede Sarayköy, Denizli 2001, s.37.

⁶⁷ Tekeli - İlkin, Ege'deki Sivil Direniş'ten, s.160.

Yaşanan bu gelişmeler, Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katılması üzerinde etki yapmıştır. Demirci Mehmet Efe, Bozdoğan ve Karacasu baskınları ile Milli Mücadele'nin dışında kalarak yarattığı korku ve endişe ile dikkat çekmeye başlamıştı. Bozdoğan baskını sonrası Nazilli Jandarma Komutanı Nuri Bey'in Kuva-yı Milliye'ye katılma taleplerini dikkate almayıp Karacasu'yu basınca, Denizli Mutasarrıfı Faik Bey tarafından tehdit edilmiştir. Bu tehdit ve Tavaslı Halil Ağa gibi şahısların araya girmesi ile Efe, Kuva-yı Milliye'ye katılma kararı almıştır⁶⁸. 3 Temmuz 1919'da Sökeli Ali Efe, Zurnacı Efe, Rumelili Yaşar gibi güvendiği adamları ile cepheye gelmiştir. Temmuz 1919'da Yörük Ali'nin emrinde 800, Demirci Mehmet Efe'nin emrinde 2000 kişinin bulunduğu ve devam eden Denizli ile Muğla'dan katılımlarla bu sayının giderek arttığı görülmüştür⁶⁹. 1919 Temmuz'unda 1894-1898 doğumluların silah altına alınmasıyla Aydın Cephesinde Demirci Mehmet Efe komutasında "Milli Menderes Alayı" kurulurken, bu alayın dağıtaburunu Yörük Ali Efe'ye ait kuvvetler oluşturmuştur. Bu dağıtaburu daha sonra Alay haline getirilmiştir⁷⁰.

Efelerin farklı davranışları zaman zaman bir kısım sıkıntılara yol açmıştır. Denizli'den Müftü Ahmet Hulusi Efendi, başkanlığındaki bir heyetin Köşk cephesine gittiğinde karşılaştığı elim manzara bunlardan birini oluşturmuştur. Köşk'e geldiklerinde Hacı Şükrü Bey, Albay M. Şefik Bey ve Demirci Mehmet Efe, Galip Hoca (Celal Bayar) Yüzbaşı Kara Nuri, Sökeli ve Zurnacı efeler tarafından karşılanan heyet karargaha götürüldüklerinde, ağaçta kurşuna dizilmiş bir adam görerek şaşırılmışlardır. Müftü Efendi bu adamın neden böyle asıldığını sorduğunda, cevap asker kaçağı olduğu için kurşuna dizildikten sonra asıldığı şeklinde olmuştur. Müftü Efendi, Müslümanlıkta böyle şey olmadığını söyleyerek ölüyü indirtmiş, cenazeyi yıkatıp namazını kıldırarak gömdürmüştür. Ayrıca Demirci Mehmet Efe'ye uygun bir dille vatan ile ilgili işlerin çetecilik ile yürütülemeyeceğini söylemiştir⁷¹.

Kuva-yı Milliye güçlerinin giderek artan sayısı karşısında cephenin sevk ve idaresi için yeni düzenlemeler yapılmasına karar verilmiştir. Yörük Ali ve diğerlerinin kuvvetleri yeni düzenleme içerisine girerken bir diğer sıkıntı Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe arasında ortaya çıkan çekişme olmuştur⁷². Yörük Ali Efe ile Demirci Mehmet Efe arasındaki çekişmede Kuva-yı Milliye'ye geç katılan,

⁶⁸ Diğer efe ve zeybeklerin bu mücadeleye kendisinden önce girmiş olmaları, eşkiyalık alanının bir kısmının Yunan işgali altına girmesi diğer yerlerden de Kuva-yı Milliye için gönüllüler toplanması Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadele'ye katılmasında etkili olmuştur. Aydınel, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.211-212, Bayar, Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadeleye katılmasında Yörük Ali Efe'nin de etkisi olduğunu, bu amaçla kendisine mektup yazdığını ve bu mektubunda; "Efelik, zeybeklik yapacak zaman geçti. Efeliği düşmana karşı gösterelim de memleket kurtulsun" demiştir. Bayar, Bende Yazdım, C.7, s.9.

⁶⁹ Aydınel, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.101.

⁷⁰ Akça, "Yörük Ali Efe'nin Muğla'daki Faaliyetleri", s.119.

⁷¹ Ahmet Akif Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, Denizli Öğretmen Yardımlaşma Derneği, yayın No:1, İzmir 1949, s.30, Muğla'dan Emekli Binbaşı Hüsnü Bey, Hafız Sabri ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası Başkanı Sadettin Efendilerden oluşan ve 10 Ağustos 1919'da yola çıkan heyet Köşk cephesinde Demirci Mehmet Efe'yi ziyaretlerinde casuslukla suçlanarak ağaca asılmış bir ihtiyar cesediyle karşılaşmışlardır. Aydınel, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s. 243.

⁷² Aydınel, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.101, Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe arasındaki ilişkilerin iyi olmadığı İtalyan kaynaklarında dahi yer almıştır. Antalya İtalyan Konsolosu Agostini Ferrante 8 Ocak 1920'de, Doğu Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı General Archille Porta 10 Ocak 1920'de iki efe arasında

ancak Köşk cephesine geldikten sonra her geçen gün cephenin kontrolüne ele geçiren Demirci Mehmet Efe'nin tutumu etkili olmuştur⁷³. Efelerin birbirlerini şikayet etmeleri, Milli Mücadele şartlarında daha büyük sıkıntılara yol açabileceği düşünüülerek endişeleri artırmıştır⁷⁴.

Efeler arasında çekişme yalnız iki efe arasında da olmamıştır. Aynı zamanda efeler ile subaylar arasında da çekişmeler olmuştur. Efeler ve kızanları subayların emrinde hareket etmek yerine, bağımsız hareket etmek istemişlerdir. Hatta bir kısım efelerin ölümünden subaylar sorumlu tutulmuştur⁷⁵.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları da efeleri kendi yanlarına çekerek Milli Mücadele hareketini bölmeye çalışmışlardır. Bu amaçla Hürriyet ve İtilafçılar, Demirci Mehmet Efe'ye yanaşmışlardır. Demirci Mehmet Efe'yi bir ara kısmen kendi yanlarına çekmeyi başarmışlar, Hacim Muhittin Çarıklı'nın bu yaşananları göreyerek Eylül 1919'da Efe'nin danışmanı olan Celal Bey'i (Mahmut Hoca) Efe'nin yanından Akhisar Milli Alay Kumandanı olarak çektiği görülmüştür. Ekim 1919'da Efe'nin yanına danışman olarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı olarak bilinen Antalya'dan Nuri Bey getirilmiştir. Nuri Bey, Köşk cephesinden Efe'yi Nazilli'ye Forbes'in çiftliğine getirerek "Hidiv" hayatına benzer bir hayat yaşatmıştır⁷⁶. Refet Bey'in Nazilli'ye gelişinin arkasından Nuri Bey, Aralık 1919'da Efe'nin danışmanlığından ve bölgeden uzaklaştırılmıştır⁷⁷.

İki efe arasındaki çekişme bir ara Muğla'da silahlı çatışmanın eşğine gelmesine yol açmıştır. Yörük Ali Efe'nin Muğla'da üstün olmaya çalışması, Demirci Mehmet Efe'nin ilgisinin Muğla'ya yönelmesine neden olmuştur. Yörük Ali Efe'nin Muğla'dan çekilmeyeceğine yönelik tutumu, Demirci Efe'nin birliklerinin 27 Kasım 1919'da Muğla'ya girmesi sonucunu getirmiştir. Muğla ileri gelenlerinin çabalarıyla uzlaşma sağlanmış ve kan dökülmeden efeler ve adamlarının Aydın-Köşk cephesine geri dönmeleri sağlanabilmiştir⁷⁸. 57. Tümen Komutanı Albay

çekişmeye dikkat çekmişlerdir. General Archille Porta, Dışişleri Bakanlığı, İtalyan Yüksek Komiserliği ve Paris Barış Konferansı İtalyan Heyeti'ne gönderdiği yazı da, iki efenin fikirlerinin birbirine uymadığı gibi, Yörük Ali Efe'nin Demirci Mehmet Efe yerine Aydın Bölge Komutanı olmaya çalıştığı bilgisi yer vermiştir. Çelebi, "İtalyan Kaynaklarında Yörük Ali Efe", s.109-110.

⁷³ Aydınel, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.101, Aydınel, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.257-258, Bu çekişmeden en çok zarar gören halk olmuştur. Armağan, "Bozenderes'ten Bozdağlar'a...", s.127.

⁷⁴ Yörük Ali Efe'nin Demirci Efe'yi Denizli baskınının soygun amaçlı yapıldığı, Albay M. Şefik Bey'in olaylara göz yumarak vatana ihanet ettiği şeklinde Ankara'ya şikayet etmiştir. Armağan, a.g.e., s.127.

⁷⁵ Efeler arasında çekişme hiç eksik olmamıştır. Birbirlerini kendileri için tehlikeli gören efelerin birbirlerini ortadan kaldırmak için türlü entrikalar içinde hareket etmediklerinin düşünüülmesi doğru olmasa gerektir. Milli Mücadele içinde Gökçen Hüseyin Efe, Poslu Mestan Efe ve Hasan Hüseyin Efe gibi saygın efelerin ölümleri bu çerçevede değerlendirilebilir. Armağan, a.g.e., s.123.

⁷⁶ Nuri Bey İstanbul Hükümeti ile irtibatlı olma yoluna gitmiştir. Aydınel, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.274.

⁷⁷ Efe'nin bölgenin tek hakimi olmasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları ile Nuri Bey'in büyük etkisi olmuştur. Albay M. Şefik bu gelişmeler karşısında etkisiz kalmıştır. Aydınel, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.283 ve 286-287. Refet Bey, Nuri Bey danışmanlıktan aldıktan, Yüzbaşı Tahir Bey'i de askeri danışmanlıktan almakla Demirci Efe üzerinde etkisini kurmuş kabul edilebilir. Aydınel, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.319.

⁷⁸ Yörük Ali Efe'nin Muğla ile ilgilenmesi doğrudan kendisinden kaynaklanmayıp, Muğla Kuva-yı Milliyesi içerisinde güç sahibi olmak isteyen Hamza Bey'in Efe'nin nüfuzunu kullanarak kendi kontrolünü kurma çabasından kaynaklanmıştır. Akça, "Yörük Ali Efe'nin Muğla'daki Faaliyetleri", s.121-122.

M. Şefik Bey'in 22 Nisan 1920'de Yörük Ali Efe'nin 24 Nisan 1920'de Muğla'dan Aydın'a dönmesinde önemli bir rolü olmuştur⁷⁹.

Albay M. Şefik ve Celal Bey'in (Bayar) uzlaştırma girişimlerine rağmen Denizli ve Nazilli Heyet-i Milli'lerinin yanlış tutumları anlaşmazlığa doğru sorunu ötelemişlerdir. Yapılan mühürler Demirci Efe'nin müşaviri Celal Bey'in Yörük Ali Efe'nin müşaviri Teğmen Zekai Bey'in çabaları ile Yörük Ali Efe'nin evinde Yörük Ali Efe'ye ait mühürün Demirci tarafından verilmesi ve Demirci Efe'nin parmağındaki yüzüğü Yörük Ali Efe'ye takması ile kısmen giderilebilmiştir⁸⁰.

Bu durumlar yaşanırken Yunan kuvvetleri ile mücadelede devam etmiştir. Yörük Ali Efe'nin kuvvetlerinin Yunan kuvvetlerini Aydın'dan çıkarma yönünde yapılan Üçyol Muharebeleri beklenen sonucu vermemiştir. Bu hareket sonrası cephe Fevzi Paşa ve Refet Bey tarafından denetlenmiştir⁸¹. Bu arada bölgede Yunanlılar, ile Hürriyet ve İtilafçıların çıkardıkları karışıklıkları önlemede Kuva-yı Milliye güçlerinin ve özellikle Yörük Ali Efe'nin görev aldığı görülmüştür⁸².

TBMM'nin 23 Nisan 1920'de açılmasıyla Ankara'da oluşan hükümet merkezi otoriteyi kurmak yolunda düzenli ordunun kurulması kararı ile önemli adımlardan birini atmıştır. Garp Cephesi komutanlığına atanan Ali Fuat Paşa'nın Batı Cephesinde otoritesini kuramaması nedeniyle cephe ikiye ayrılmış, Garp Cephesi komutanlığına İsmet (İnönü) bey, Güney Cephesi komutanlığına da Refet bey getirilmiştir⁸³.

23. ve 57. Tümenlerin sevk ve idaresini eline almak ve efelerin idaresinden kaynaklanan olumsuzlukları bertaraf etmek için Refet (Bele) Bey gönderilmiş⁸⁴ ise de Albay Refet Bey'in cephedeki askeri ve gönüllü güçleri kendisine bağlamakta yeterince başarılı olmadığı görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa Refet Bey'in Nazilli'ye gittikten sonra Demirci Mehmet Efe ile ilişkisi konusunda şu değerlendirmeyi yapmıştır; *"...Refet Paşa, Demirci Mehmet Efe'den komutayı almaya gerek ve bunda yarar görmemiş; kim bilir ve belki de komuta kendisine teslim edilmemiş. Demirci Efe'nin emrinde kurmay gibi görev yapmayı daha yararlı ve uygun bulmuş..."*. Bu durum karşısında ki tavrını da bölge şartlarını görmüş bir kişiye *"mutlaka komutayı al"* diye emir vermemesi şeklinde cereyan ettiğini belirtmiştir⁸⁵. Yine de 21 Aralık 1919'da Kuva-yı Milliye güçlerini 57. Tümen'e bağlama ve Demirci Mehmet Efe'yi sadece cephe gerisinden sorumlu tutmakta başarı sağlayabilmiştir⁸⁶.

Refet Bey, Aydın, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya sancakları ile Ödemiş kazasını içerisine alan cepheye komutan olmuştur. Kuvvetlere "Menderesler

⁷⁹ Akça, a.g.m., s.122.

⁸⁰ Aydın, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.101-102.

⁸¹ Aydın, a.g.b., s.102-103.

⁸² Aydın, a.g.b., s.103.

⁸³ Akın, Milli Mücadelede, s.43, Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, İzmir 2005, s.253-254.

⁸⁴ Refet Bey cepheye geldikten sonra sevk ve idareyi eline alma konusunda bekleneni verememiştir. Aydın, Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye, s.318.

⁸⁵ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Cilt I, (1920-1927) Yayına hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara 1984, s.195.

⁸⁶ Aydın, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.319.

Grubu” adı verilmiştir⁸⁷. Menderes Grubu adı altında Büyük ve Küçük Menderes Havzaları bölgesindeki nizami ve milli kuvvetler 6 Şubat 1920’de verilen emir doğrultusunda, Mart 1920 başlarında “İzmir Cenup Cephesi” adı altında yeniden teşkilatlandırılmıştır⁸⁸. Cephe komutanlığına Albay Şefik Bey getirilmiştir. Demirci Mehmet Efe, Aydın Kuvayı Milliye Kumandanı olarak kalmıştır⁸⁹.

Milne Hattı üzerinde küçük çatışmalar dışında önemli olayların yaşanmadığı bu dönemde, bölgede bulunan Nazilli ve Denizli mıntıkası kuvvetlerinin Konya bölgesindeki isyanların bastırılmasında rol oynadıkları görülmektedir⁹⁰.

İç ayaklanmaların bastırılması amacıyla Mustafa Kemal Paşa’nın ayaklanmaları bastırmak amacıyla Küçük ve Büyük Menderes havalisi efelerini Adapazarı, Mudurnu, Konya, Düzce Hendek, Bolu gibi şehirlerde görevlendirildiği görülmüştür⁹¹.

Haziran 1920’ye kadar cephede çok büyük bir değişiklik olmamasına rağmen Yunanlıların 22 Haziran 1920’de genel taarruz geçmeleri ile Köşk cephesi düşmüştür⁹². 24 Haziran’da Yunan taarruzuyla Köşk’ten Kuvayı Milliye geri çekilmeye başlamıştır⁹³. 4 Temmuz 1920 günü 57. Tümen Karargahı Denizli yakınlarında Goncalı İstasyonuna taşınmıştır. Yunan kuvvetleri 3 Temmuz’da Nazilli’yi işgal ettikten sonra, Nazilli ve Alaşehir yönünden hareketlenerek 5 Temmuz’da Buldan’ı ve Sarayköy’ün bazı köylerini işgal etmişlerdir⁹⁴.

Yunan ilerleyişi karşısında şartların ağırlaştığı bir süreçte Yunanlıların Menderes nehrini geçerek Denizli’yi işgal edecekleri yönünde oluşan endişe ve korkular ile⁹⁵, cephede yaşanan çarpışmalar devam ederken Denizli’de Sökeli Ali Efe’nin öldürülmesi ile başlayan Denizli Olayı ve etkileriyle de uğraşmak durumunda kalmıştır. Demirci Mehmet Efe’nin Denizli’nin yönetimi üzerinde etkisi başlamıştır.

Bölgede yaşanan en önemli olay Denizli olayı olmuş ve Demirci Mehmet Efe’nin Denizli’de yönetimi ele alması ile sonuçlanmıştır. Yunan kuvvetlerinin ileri

⁸⁷ Akın, Milli Mücadelede, s.42.

⁸⁸ Aydın, Güneybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye Hareketi, s.320.

⁸⁹ Tüten, Milli Mücadelede Denizli, s.35.

⁹⁰ Akın, Milli Mücadelede, s.42. İsyânların bastırılmasında Demirci Mehmet Efe önemli bir rol üstlenmiştir. Albay M. Şefik “Kuvve-yi Tedibiye Komutanı” olarak Demirci Mehmet Efe ile birlikte bulunmuştur. Aydın, “Güneybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye...”, s.366-368.

⁹¹ Armağan, “Bozmenderes’ten Bozdağlar’a...”, s.189, Demirci’nin “itirazsız ve istekle” elindeki kuvvetleri bu isyanların bastırılması için görevlendirmesinde Refet Bey’in etkisinin olmadığı düşünülemez. Aydın, “Güneybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye...”, s.320, Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi, s.105 ve 107.

⁹² Tarhan Toker, Kuvayı Milliye ve Milli Mücadele’de Denizli, Denizli Sanayi Odası yayını 3, Denizli, (Basım tarihi verilmemiştir), s.67, Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, Ankara 1988, s.174, Gökbel, Milli Mücadelede Aydın, s. 396, Toker, Kocatürk ve Gökbel, 22 Haziran genel saldırısını tarih olarak verirken Tüten, Köşk cephesinin Yunanlıların 24 Haziran 1920 günü yapılan saldırılarıyla düştüğünü belirtmektedir. Tüten, Milli Mücadelede Denizli, s.40. Köstüklü ve Akın, genel taarruz için 23 Haziran tarihini vermektedir. Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli, Isparta, s. 106. Akın, Milli Mücadelede, s.43.

⁹³ Tüten, Milli Mücadelede Denizli, s.40.

⁹⁴ Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli, Isparta, s.106. Akın, Milli Mücadelede, s.44.

⁹⁵ M. Şefik Aker, İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cidali, 106 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı, 1 Eylül 1937, Yıl:11, Sayı:47, Cilt III, İstanbul 1937, s.192.

harekatı ve Köşk cephesinin bozulması ile Denizli’de Rumların olay çıkarma ve önü alınamaz olaylar çıkabileceği olasılığı, ayrıca Hürriyet ve İtilafçıların kışkırtmalarının Denizli’yi karıştıracığı düşüncesi ile Denizli’de bulunan Rumların, Dinar, Burdur ve Isparta’ya gönderilmeleri konusunda yardım istenmiştir. Demirci Mehmet Efe, Sökeli Ali Efe ve bir kısım kızanını Denizli’ye göndererek gereken tedbirleri aldırması ise de efe ve kızanlar ile ilgili şikayetler olmaya başlamıştır. Durum efeye bildirildikten sonra Denizli’de gerginlik artmış, Sökeli Ali Efe ve adamlarının şehri terk etmeleri istenmiştir. Bu esnada silahları da alınmış olan efe ve kızanlar üzerine ateş açılmıştır. Sökeli Ali Efe ve bir kısım kızan açılan ateş ile hayatını kaybetmiştir. Bu durumu haber alan Demirci Mehmet Efe’nin Goncalı’dan Denizli’ye gelmesi ile istenmeyen ve beklenmeyen olaylar cereyan etmiştir⁹⁶.

Bu olayın Aydın Kuva-yı Milliyesi üzerinde; Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe arasındaki ilişkinin yeniden bozulması ve Yörük Ali Efe tarafından Demirci Mehmet Efe’nin şikayet edilmesi şeklinde iki etkisi olmuştur. “Denizli Olayı” ile ilgili olarak Yörük Ali Efe TBMM’ne çektiği telgrafta Demirci Efe’nin gaddarlığı M. Şefik Bey’e ve subaylara anlatmaya çalıştığını ancak anlatamadığını söyleyerek M. Şefik Bey’i şikayet etmiştir. Yörük Ali Efe; *“Demirci Mehmet Efe’nin gaddarlığını M. Şefik Bey’e ve subaylara anlatmaya çalıştım. Başaramadım. Nazilli’de Demirci ve adamları Devletin kasalarını soydular. Etrafı yakıp yıktılar. Denizli Olayı’da aynı gayenin gerçekleşmesi için yapılmıştır. Oysa Denizli halkı günahsızdır. Gerçekten Denizli’de halkın öldürülmesi bu alçaklıklarını gizlemek için yapılmıştır. Albay M. Şefik’de bu olay da onlara akıl hocalığı etmiştir. Göz yummuştur, ortaktır, gündün güne cephenin zayıflamasına ısrarla devam etmesi M. Şefik’in vatan haini din ve devlet düşmanı olduğuna şüphe bırakmamıştır”*⁹⁷ demiştir.

Mustafa Kemal Paşa bu durum karşısında efeler arasında ayırım yapmamış, hem Yörük Ali Efe’ye hem de Demirci Efe’ye kırıncı bir tavırla yaklaşmamıştır. Çünkü o şartlarda efelere ihtiyaç vardır. Denizli Olayı’ndan sonra cepheyi Mustafa Kemal Paşa yeniden düzenlemiş ve Muğla ve Havalisi Komutanlığına Yarbay Mehmet Nuri Bey’i, 57. Tümen Komutanlığına da Yarbay Nazmi Bey’i getirmiştir. Albay M. Şefik Ankara’ya giderek kendisini savunması sonrası görevine iade edilmiştir. Demirci Mehmet Efe’de Mustafa Kemal Paşa’ya karşı kendini mazur gösterecek telgraflar çekmiştir. TBMM’nin kendisi ile ilgili düşüncesini öğrenmek istemiştir. Bu Demirci Mehmet Efe’nin bundan sonraki politikasını buna göre belirlemek istemesinden başka bir şey değildir⁹⁸.

Demirci’nin bu belirsiz gördüğü süreçte Karacasu kazası Manastır ve Azizabad yöresinde Yörük Ali Efe’nin kuvvetleriyle müsademeye giriştiği, daha sonra Denizli’ye geldiği Denizli’den Karcı Dağı’na çekildiği anlaşılmıştır. Demirci’nin bu hareketleri bölgede rahatsızlık yaratmıştır. Kuva-yı Milliye güçlerinin cephedeki

⁹⁶ Doğrudan Aydın Kuva-yı Milliyelerini ilgilendirmedeği için bu olay üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmamıştır.

⁹⁷ Aydın, “Güneybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye...”, s.356-357.

⁹⁸ Aydın, “Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe”, s.104-105. Cepheye otorite kalmadığına, birlik ve beraberliğin kaybolduğuna Yörük Ali Efe’nin doğrudan çektiği telgraflarla düşünmek yanlış olmasa gerektir. Aydın, a.g.e., s.357-359.

durumlarının zayıflamaması için Demirci Mehmet Efe üzerine kuvvet ayrılması mümkün olmamıştır⁹⁹.

Demirci Mehmet Efe'nin yarattığı endişe sürecinde Yörük Ali Efe "Aydın Numune Taburları" oluşturmakla vazifelendirilmiştir. Muğla'da da oluşturmaya başlanan taburlar Yörük Ali Efe taburları olarak anılmaya başlanmış ve önemli katılımlar gerçekleşmiştir. Yörük Ali Efe'nin Demirci Mehmet Efe'nin saygınlığının ortadan kalkmasıyla bölgedeki var olan saygınlığı daha da artmıştır. Bölgede seyahat edilen şahıslara "seyahat belgesi" verme yetkisi de kendisine verilmiştir. Yörük Ali Efe'nin kızanlarının halktan aldıkları karşılığında senet vermesi de halk nazarında saygınlığını artıran bir diğer husus olmuştur¹⁰⁰.

Demirci komutasındaki kuvvetler 13 Ekim'de Dinar'dan Eğridir'e oradan Şarkikaraağaç'a geçerek gerekli tedbirleri aldıktan sonra 16-17 Ekim'den itibaren bölgedeki Konya Ayaklanmasının (2 Ekim-22 Kasım 1920) bastırılmasında önemli hizmetleri olmuştur¹⁰¹. Daha sonra düzenli ordunun kuruluş aşamasında Ethem Bey ile irtibatlı olduğu anlaşılınca, tasfiyesine hız verilmiştir. Ethem Bey ile haberleştiklerinin tespit edilmesi üzerine Refet Bey Demirci üzerine harekete geçmiştir. Demirci Refet Bey'in kuvvetleri karşısında teslim olmaktan başka çare bulamayınca Pirlibeyli'nin doğusundaki Dualar köyünde zorunlu ikamete tabi tutulmuştur¹⁰².

Gediz Taarruzu arkasından düzenli ordu faaliyetlerine 8 Kasım 1920 tarihli İsmet ve Refet Beylere "*Süratle düzenli ordu, büyük süvari kütlesi meydana getirmek*" emri ile hız verilince, Erkan-ı Harbiye emri ile 2 Ocak 1921'de Kuva-yı Milliye müfrezelerinin faaliyetlerine son verilmiştir¹⁰³. Yörük Ali Efe asayişsizlik olaylarının çözümlenmesinde bölgede bulunan idari yapılara yardım etmeye devam etmiştir¹⁰⁴.

Milli Mücadele'nin son aşamasında Büyük Taarruz hareketi esnasında bir kısım efe ve kızanlarının şehirlere girmelerine soygun ve yağma endişesiyle izin verilmemiştir. Hatta bir kısmının Yunan kuvvetlerini takip etmekten alıkonuldukları, silahlarının alınarak köylerine gönderildikleri de görülmüştür. Güven duyulan Yörük Ali Efe ve Durmuş Ali Efe gibi efelere izleme yasağı konulmamış İzmir'e girmelerine engel olunmamıştır¹⁰⁵.

Efeler soygun ve yağmalardan kolay kolay vazgeçmemişlerdir. Bunlara bir örnek Konya Ayaklanması için 13 Ekim 1920'de isyan bölgesine gidileceği gün

⁹⁹ Aydınel, a.g.b., s.105, Aydınel, a.g.e., s.359.

¹⁰⁰ Aydınel, a.g.b., s.105.

¹⁰¹ Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, C.VI, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), Ankara 1974, s.199.

¹⁰² Aydınel, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.105. Daha geniş bilgi için bkz. Aydınel, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.369-375.

¹⁰³ Aydınel, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.105.

¹⁰⁴ Aydınel, "Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe", s.106.

¹⁰⁵ Çamlıcalı Hüseyin Efe gibi tehlikeli bulunanlar şehirlere sokulmamıştır. Armağan, "Boz Menderes'ten Bozdağlar'a...", s.110. Armağan, a.g.e., s.123.

yaşanan konuşmada açıkça kendisini göstermiştir. Albay M. Şefik Bey, Demirci Mehmet Efe'yi soygun yapmaması için ikaz edince, Demirci Mehmet Efe; *"Kızanlarımın bir buçuk yıldan beri işi gücü düşman karşısında çalışmak oldu. Ben yalnız Heyet-i Milliye'den kendilerine tütün parası diyecek kadar az bir harçlık alıp veriyordum. Anzavur isyanına, Bolu isyanına giden zeybek kızanlarım asilerden alınan paralarla cepleri dolu geldiler. Eğer bu gideceğimiz asi kafirlerin parasına el sürdüremeyeksem ben bu işe gidemem. Çünkü kızanları menedemem, asi olmayanlara el sürenler olursa söz veriyorum, vururum, bana ona göre söz ver ya gideyim, ya döneyim"*¹⁰⁶ demiştir.

Yörük Ali Efe, Durmuş Ali Efe, Dokuzun Mehmet Efe, Sancakdarın Ali, Hesapçioğlu Şeh Mehmet, Sarı Efe, İsmail Arslanyürek, Caferaki, Kara İmam, Kara Mustafa, Mestan Efe, Yörük Ali Efe, Kılıoğlu Hüseyin, Canbalı Yusuf Efe, Zurnacı Ali Efe, Mehmet Efe, Kamil Efe gibi birçok efe ve Çete Ayşe gibi bir kadını da Kuva-yı Milliye içerisinde görev almışlardır¹⁰⁷. Efe ve zeybekler işgal kuvvetleri ile çok sayıda çatışmaya girmişler¹⁰⁸ ve efeler Kuva-yı Milliye ile özdeşleşmişlerdir.

SONUÇ

Askerler resmi devlet görevlileri olmaları nedeniyle bu mücadelenin dışında görünmeye çalışmışlardır. Kendilerini Kuva-yı Milliye içerisinde kamufle ettikleri de söylenebilir. Aydın'ın işgalden kurtarılması için Yunan kuvvetlerinin topçu ateşine karşı, Aydın'ı kurtarmak için harekete geçen Kuva-yı Milliye'nin elinde bulunan topların kullanılmasında kararsız kalınması bunun en somut örneklerinden birisini teşkil etmiştir. Top kullanılmasının İtilaf Devletleri ile Osmanlı Hükümeti arasında siyasi ve askeri bir krize yol açacağından ciddi endişe duyulmuştur. Top kullanılmaması, Kuva-yı Milliye güçleri tarafından ciddi bir şekilde eleştirilince formül aranması kaçınılmaz olmuştur. Yunanlılara karşı mücadele edenlerin Kuva-yı Milliye oldukları iddiası ile mücadele sürdürülürken top kullanılması ordunun da mücadeleye fiilen katıldığı anlamına geleceğinden, "isyan" formülü bulunmuş ve Hacı Şükrü Bey İstanbul'a karşı isyan etmiş gösterilerek "Aydın Kuva-yı Milliye Komutanı" olarak topların ateşlenmesi sağlanabilmiştir¹⁰⁹.

Efeler ve kızanları asker kaçaklığı gibi yasalar karşısında suç işlemiş kişilerden oluşmuştur. Suç işledikleri için dağları kendilerine kurtuluş sayıp dağa çıkarlar, efelerin insan kaynağını oluşturmuşlardır. Efelerin yanına sığınanlar, çeşitli aşamalardan sonra kızanlık aşamasına gelmişlerdir. Birçok kez silahlı çatışmalara katılan bu insanlar "serdengeçti" tabir edilecek bir yaşam sürdürdükleri ve dağları kendilerine mekan bildikleri için silahlı mücadele onlar için yeni bir şey olmamıştır. Bunu en güzel ortaya koyan Demirci Mehmet Efe'den Müftü Ahmet Hulusi Efendi'ye gönderilen bir telgraf metnidir. Demirci Mehmet Efe'nin Köşk'ten

¹⁰⁶ Aydın, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.368.

¹⁰⁷ Armağan, "Bozmenderes'ten Bozdağlar'a...", s.83.

¹⁰⁸ Bkz. Armağan, "Bozmenderes'ten Bozdağlar'a...", s.218-263.

¹⁰⁹ Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in isyan ettiğine dair 57. Tümen tarafından raporlar düzenlenmiştir. Aydın, "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye...", s.184. Bayar, M. Şefik Bey ile Alay Kumandanı Vekili Hacı Şükrü Bey arasında geçen konuşmayı vermiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Bayar, Bende Yazdım, C.6, s.162-164.

2 Ağustos 1919 tarihli Denizli Heyet-i Milliyesi'ne çektiği telgrafda yer alan *“Rica ederim babacığım, askerim nizamiye askeri değildir. Yapılacak işler zeybek işidir. Çabuk olması lazımdır. Sonra efrad peyderpey çamaşır değiştirmeğe gittikçe senin göndereceğin kuvvetin hükmü kalmaz, faide yerine zarar verir. Artık benim aklım yoktur. Siz bilirsiniz”*¹¹⁰ sözleri bu durumu en iyi şekilde açıklamaktadır.

Efe olmak veya bir efenin yanında bulunmanın en önemli ilkesi güven ve dayanışma olup, varlıkları birbirlerine olan bağlılıkları ve sürdürdükleri yapı içerisindeki hiyerarşiye uymalarına ile sağlanabilmiştir. Efe ve zeybeklerin yaşamlarında kurallar esnek olmayıp son derece katı olmuştur. Yapılan en küçük bir yanlışın bedelini canla ödenmiştir.

Efeler ve zeybeklerinin ne zaman, nerede olacakları ve ne yapacakları belli olmamıştır. Çünkü onlar gelecekte yapacaklarını kesin bir program içinde önceden belirlemek gibi bir zorunluluk duymamışlardır. Kendi içlerinde bir disiplinleri olsa bile, yaptıkları planları uygulamalarında katı kurallara bağlı olmamışlardır. Bu esneklik onların bağımsız hareket edebilmelerinin en önemli unsuru olmuştur. Asker gibi kanuna dayalı kurallarla sınırlandırılmamış olmaları etki ve güçlerini artırmıştır. Halka nüfuz bölgeleri içerisinde efe ve zeybeklere saygı göstermekten başka yol kalmamıştır

Milli Mücadele döneminde birçok efe toplumun kendilerinden beklediği cesaret ve kararlılıkla hareket etmiştir. Vatan topraklarının işgale uğradığı bir süreçte efeler silahlı güç olarak işgal kuvvetlerinin karşısına çıkmışlardır. Bu durum halk nazarında efelere olan saygıyı artırmış, işgal güçleri karşısında daha ilk andan itibaren halkın içinden silahlı organize güçlerle karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır. Düzenli ordu kuruluncaya kadar bu durum Milli Mücadele açısından olumlu bir gelişme olmuştur.

İşgali halkın kabul etmediğini göstererek ilk direnişi başlatan kıyafetleri ve silahları ile her zaman çevrelerinde ilgi uyandıran Efeler ve Zeybekleri Yunan kuvvetlerini baskın ve hücumlarıyla rahatsız etmişlerdir. Yunan kuvvetlerinin Batı Anadolu bölgesinde kolayca ilerlemelerinin önünde en büyük engeli teşkil etmişlerdir. Özellikle Milli Mücadele karşıtlarının aktif faaliyet göstermelerini engellemişler, Kuva-yı Milliye'ye katılımların artmasına yardımcı olmuştur. Siyasi ve ekonomik kaygılarla Milli Mücadeleye taraftar olmayan “nüfuzlu tabakanın isteyerek veya istemeyerek” Milli Mücadeleye ilgi duymalarına ve destek vermelerini sağlamışlardır. Milli Mücadele içerisinde yer alan zeybekler, milletin can ve mal emniyetini ortadan kaldırmaya yönelik davranışlarından kısmen vazgeçmişler ve bu yönde güven sağlayan efelere cephe gerisinde asayiş sağlama görevi verilmiştir.

Kuva-yı Milliye içinde efe ve zeybeklerin etkili olduğu süreç, düzenli ordunun kurulmasına kadar yaklaşık bir buçuk yıl olmuştur. Bu sürecin sonunda düzenli ordu içerisinde yer alarak desteklerini sürdürmekle birlikte efe ve zeybeklerin mücadele içindeki etkin rolleri sona ermiştir.

¹¹⁰ Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.57.

KAYNAKÇA**a)Kitaplar**

- Aker, M. Şefik, İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cidali, 105 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı, 1 Haziran 1937, Yıl:11, Sayı:46, Cilt II, İstanbul 1937.
- Aker, M. Şefik, İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cidali, 106 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı, 1 Eylül 1937, Yıl:11, Sayı:47, Cilt III, İstanbul 1937.
- Akın, Veysi, *Milli Mücadelede Sarayköy*, Denizli 2001.
- Albayrak, Mustafa, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri, (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 1998.
- Apak, Rahmi, İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu TTK yayını, Ankara 1990.
- Armağan, A. Munis, *Bozmanderes'ten Bozdağlar'a Kuva-yı Milliye*, İzmir 2005.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Cilt I, (1920-1927) Yayına hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara 1984.
- Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Zeus Kitabevi, İzmir 2005.
- Aydın, Sıtkı, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı*, Kültür Bakanlığı, 2.Baskı, Ankara 1993.
- Bayar, Celal, *Ben de Yazdım*, Milli Mücadeleye Gidiş, C.6, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.
- Bayar, Celal, *Bende Yazdım*, Milli Mücadeleye Gidiş, C.7, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.
- Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, C.VI, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), Ankara 1974.
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, TTK yayını, 2. Baskı, Ankara 1988.
- Köstülcü, Nuri, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını*, Ankara 1999.
- Sarıkoç, Ali, *Milli Mücadelede Din Adamları I, (Ahmet Hulusi, Mehmet Rifat, Hacı Tevfik ve Abdurrahman Kamil Efendiler)* Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 2. Baskı, Ankara 1997.
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Mondros Mütarekesinden Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşuna Kadar Ulusal savaşımızın Belgeseli, Cilt:1, Kastaş yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2000.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İkdam matbaası, İstanbul 1317.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.1, İstanbul 1991.
- Tekeli, İlhan – İLKİN, Selim, *Ege'deki Sivil Direniş'ten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK yayını, Ankara 1989.
- Toker, Tarhan, *Kuvayı Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli*, Denizli Sanayi Odası yayını 3, Denizli, (Basım tarihi verilmemiştir).
- Tuğlacı, Pars, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Cilt 9, Cem Yayınevi, 6. Baskı, 1982.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005.
- Tüten, Ahmet Akif, *Milli Mücadelede Denizli*, Denizli Öğretmen Yardımlaşma Derneği, yayın No:1, İzmir 1949.

b)Makaleler

- Akça, Bayram, “*Yörük Ali Efe’nin Muğla’daki Faaliyetleri*”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Aktaş, Ali, “*Marmara Bölgesi’ndeki Manavlarda Zeybek Kültürü (Geyve-Taraklı, Pamukova ve Korudere Zeybeği)*”, Zeybek Kültürü Sempozyumu (24-25 Ekim 2002), Muğla Üniversitesi Yayınları:45, Muğla 2004.
- Aydinel, Sıtkı, “*Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe*”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Başaran, Mehmet, “*Milli Mücadele’de Sivil Temelli Direniş Çine Heyet-i Milliyesi*”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Cenikoğlu, G. Tarıman, “*Anadolu’da Zeybek Kültürü ve Akşehir Zeybek Oyunları*”, Zeybek Kültürü Sempozyumu (24-25 Ekim 2002), Muğla Üniversitesi Yayınları:45, Muğla 2004.
- Çelebi, Mevlüt, “*İtalyan Kaynaklarında Yörük Ali Efe*”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Çetin, Atilla, “*Osmanlı Arşiv Belgelerinde Zeybekler Hakkında Bilgiler*”, Zeybek Kültürü Sempozyumu (24-25 Ekim 2002), Muğla Üniversitesi Yayınları:45, Muğla 2004.
- Çınar, Ali Abbas, “*Manas Destanındaki Alp/Yiğit Tipiyle Efe/Zeybek Tipinin Müşterekleri*”, Zeybek Kültürü Sempozyumu (24-25 Ekim 2002), Muğla Üniversitesi Yayınları:45, Muğla 2004.
- Demirayak, Sadettin, “*Kuva-yı Milliye’nin Aydın’da Doğuşu*”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Elmacı, M. Emin, “*Milli Mücadele’de 57. Tümen ve Albay M. Şefik Bey’in Aydın’daki Faaliyetler*”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Güneş, Günver, “*Yunanistan’ın Aydın’ı İşgali ve İşgalin Bölgede Yarattığı Tahribat*”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Huyugüzel, Ö. Faruk, “*Edebiyatımızda Efelik Temive Kantarağasızade Ömer Selahattin’in Kara Dana Piyesi*”, Zeybek Kültürü Sempozyumu (24-25 Ekim 2002), Muğla Üniversitesi Yayınları:45, Muğla 2004.
- Köksal, Hasan, “*Ege Bölgesi’nde “Zeybek (Efe)” Tipinin Ortaya Çıkış Sebepleri Üzerine*”, I. Babadağ Sempozyumu, Tarihte ve Günümüzde Babadağ, 1-2-3 Aralık 1999, Pamukkale Üniversitesi.

Sürgevil, Sabri, *“Asaf Gökbel ve Milli Mücadele’de Aydın”*, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.

Sürgevil, Sabri, *“Milli Mücadele ve Yörük Ali Efe”*, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe”, 13 Nisan 2007, Editör: Günver Günveş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın-8, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.